

Utopian kolme työtä

Jälkikapitalismin maanpeitosta¹

Planetaarinen taloutemme on erottaen yhdistävä väkivaltainen kimppu. Utooppinen menetelmä paikantaa maailmanpalojen keskeltä toivoa toisenlaisista elämänmuodoista. Kun mahdollinen on ulosmitattu, on toivo elämiskelvosta elonkirjosta etsittävä mahdottomasta. Mutta mikä kaikki työsty, kun utopiat laitetaan töihin? Mikä utopioissa työskentelee ikään kuin itsestään huolimatta, mutta myös itseään vastaan? Kenen leivissä utopia on?

”... maailma jossa elämme on joiltain osin ajat sitten ollut utopia. Joku uneksi siitä, missä me nyt elämme. Me olemme jonkun unessa. Hän näkee pahaa unta.”²

Keskellä nykyhetken happikatoa elää utooppinen ajattelu renessanssiaan. Kun olemassa oleva, ainoana mahdollisena näyttäytyvä järjestys tuottaa mahdottomuutta elää, on käännettävä katseet utooppiseen horisonttiin: ei-paikkaan (*ou-topos*), hyvään paikkaan (*eu-topos*). Viime vuosien utooppisessa ajattelussa keskeistä on ollut menetelmällinen, konkreettinen ja todellistava työote³. Utopian ytimessä on ”halu olla toisin”⁴, mikä näyttäytyy menetelmällisenä vaateena ”paikantaa utooppista toivoa ympäröivästä maailmasta”⁵. Jos on niin, että ”[e]lämme epätoivon ja dystopioiden aikakautta”⁶, on käännettävä selkensä tälle ajalle ja tehtävä toivo todeksi – *paikannettava* paikantontta. Kuten Arundhati Roy kirjoittaa suhteessa pandeemiseen globaaliin väkivaltaan, on avattava joka paikassa ”portaali, väylä yhden ja toisen maailman välillä.”⁷ Utooppiset portit merkitsevät pyrkimystä tuottaa mahdollista keskelle mahdottomuuksina näyttäytyvää aikaa ja tilaa.

Tutkailen tässä artikkelissa utooppisten menetelmien itseymmärryksen välineitä ja niiden suhdetta kaikkeen siihen, mistä ne yhtäältä erottautuvat ja mikä toisaalta säilyttää eroavaisuutensa niissä. Erityisen kiinnostunut olen utopian suhteesta siihen ’topiaan’ (*topos*), tämänpuoleiseen paikkaan ja paikannettuun lähtökohtaan, johon utopia pyrkii avautumaan. Jos utooppinen menetelmä tarjoaa ”vastakuvan”⁸ vallitsevasta todellisuudesta, millainen on sen suhde tähän toden-näköiseen taustaansa, esi-kuvaansa? Toisaalta utooppisuus on aina suhteessa myös sellaiseen outoon, mikä on liian paikantontta tai paikantumatonta – ’atopiaa’ (*atopos*) – edes sille. Se, mikä tunnistuu utooppisena avauksena tai sen tooppisena lähtökohtana, on *jo* suhteessa atooppiseen, jonka toisenlaisuus ei niissä rekisteröidy. Ehdotukseni on, että nämä kolme utopian ”ääntä” työskentelevät utooppisissa menetelmissä samanaikaisesti, jos kohta eri tavoin. Utopian

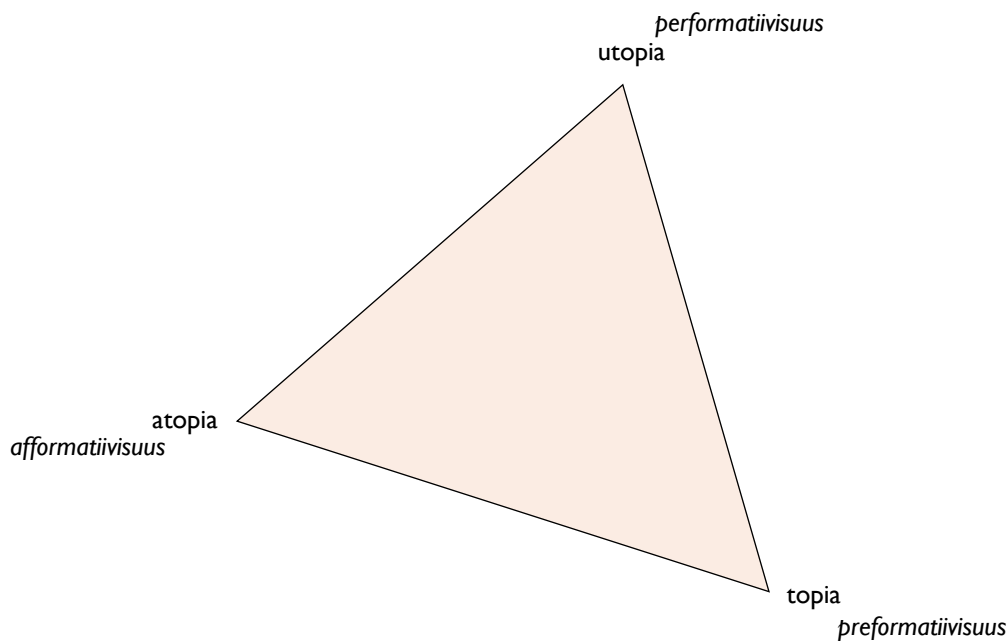
kolme työtä luovat erilaisia jännitteitä ja sysäyvät ajatteli-jaansa eri suuntiin.

Hahmotan näitä jännitteitä toisen, rinnakkaisen käsitteellisen kolmijaon avulla (ks. Kuva 1). Utooppisia menetelmiä ja niiden itseymmärrystä ohjastaa usein performatiivinen käsitys niiden omasta työstä. ’Performatiivisella’ tarkoitan tässä yhteydessä tiedon todellisuutta tuottavaa tai luovaa voimaa – sellaista (itse)ymmärrystä, joka korostaa todellisuuden kehkeytymistä tiedon ja kielen käytännöissä. Performatiivisuus korostaa toisina-jattelun ja -katsannon keskeisyyttä, luonnollistuneiden kategorioiden ja käsitysten historiallisuutta sekä poliittista kontingenssia.

Performatiivisen tietokäsityksen mahdollistaa tietyn-tyyppinen suhde ’preformatiiviseksi’ kutsumiini elementteihin: kaikkeen siihen perintöön (kieleen ja materiaali-suuteen, infrastruktuureihin ja kulttuuriin, jne.), joka sen interventioita edeltää ja johon se joutuu suhteutumaan. ’Toisina-jattelu’ suhteutuu ensin ajateltuun ja ajattelua edeltävään. Vaikka utooppinen menetelmä kokisi yksinkertaisesti puskevansa ’läpi’ (etuliite *per-*) vallitsevan todellisuuden muotojen (*-forma*) tai muoto-oppien, vapautuvansa niistä tai ylittävänsä ne, se joutuu kuitenkin jatkuvasti hakemaan ja neuvottelemaan suhdettaan preformatiiviseen perintöönsä.

Per- ja preformatiivinen ovat yhdessä ja erikseen suhteessa sellaiseen muodolle vieraaseen ja kuitenkin sen mahdollistavaan, jota Werner Hamacher kutsuu kielen ’afformatiivisuudeksi’. ’Afformatiivinen’ tavoittelee (hyvin laajassa merkityksessä) sellaista kielellisyyttä, joka edeltää ajattelun pre- tai performatiivisten elementtien tietoista tunnistamista ja neuvottelua. Afformatiivisen avulla jäljitän sitä, mikä utooppisesta itseymmärryksestä jää uupumaan – osin väistämättä, osin vahingossa.

Näiden kolmen ulottuvuuden avulla pyrin hahmotamaan utooppisia toisina-jattelun menetelmiä perinnöllisinä ongelmistoina, jotka velvoittavat ajattelemaan it-

Kuva 1.

seään vastaan ja itsestään huolimatta silloinkin, ja ehkä juuri silloin, kun ajattelemme niiden kanssa ja avulla. Tämän moniäänisyyden hahmottamisella voi olla rikkastava vaikutus utooppisten menetelmien kriittiseen ymmärrykseen ja lukutaitoon.

Utooppinen työ

Utooppinen ajattelu ja käytäntö näyttävät usein ensisijaisesti *avauksena* suhteessa olemassa olevaan:

”Utooppisen ajattelun merkitys onkin paitsi sen kyvyssä rohkaista ajattelemaan yhteiskunnallinen todellisuus radikaalisti uudella tavalla niin myös kyvyssä [rohkaista] kokeilemaan uudenlaisia yhteisöllisiä, taloudellisia ja kulttuurisia muotoja. [...] Utopioiden tarkoitus on tarjota välineitä maailman, elämän ja yhteiskunnan toisinajattelemiselle.”⁹

Avautuminen on umpikujalta tuntuvan nykyhetken vastinpari. Teppo Eskelinen esimerkiksi diagnosoisi kuusi nykymokratiaa vaavaavaa piirrettä, jotka edeltävät ja motivoivat sen utooppista uudelleenajattelua: poliittisten vaihtoehtojen mahdottomuus, demokraattisen tilan kaventuminen, ajatus demokratiasta jo saavutettuna ja valmiina asiantilana, demokraattisten prosessien trivialisointuminen, demokratian tyypistäminen päätöksentekomekanismiksi sekä demokratian ja kapitalismin kohtalonyhteyden olettaminen.¹⁰

Suhteessa näihin aineellisiin elinehtoihin, yhteiselon muotoihin ja poliittisiin mielikuvituksiin ahdistaviin ja köyh-

dyttäviin raameihin utooppinen ote on kontingenssin kunnianpalautus: ”Utooppinen demokratia on epävarmuuden sanomista ääneen: mitään tulevaisuuden suuntaa ei ole valittu ennalta.”¹¹ Vasta tasa-arvoinen mahdollisuus osallistua yhteiselon mahdollisuusehtojen määrittelyyn ja niiden välisiin konflikteihin on demokraattista politiikkaa: ”Mitään ei tapahdu, jos ihmisillä ei ole kykyä kuvitella sosiaalista todellisuutta, jossa jotkut asiat ovat toisin. Juuri siksi demokratian ydinkysymys on poliittisen mielikuvituksen ruokkiminen.”¹²

Utooppiset avautumiset tapahtuvat joka puolella. Esimerkiksi Hanna Ylöstalo, Pilvi Porkola ja Suvi Salmenniemi kirjoittavat, kuinka ”[v]äitteet poliittisen mielikuvituksen kuolemasta ovat ennenaikaisia: toisenlaisia maailmoja ja utopioita kuvitellaan ja eletään todeksi kaiken aikaa.”¹³ Utooppinen menetelmä kääntääkin selkensä sellaisille keskusjohtoisille ja asiantuntijahakuisille tulevaisuuskuville, harvojen tai etujoukkojen utopioille, joiden formalismi huutaa hierarkioita toteutuakseen.¹⁴ Kysymys on ennemmin menetelmällisestä kääntymisestä kohti arkista nykyhetkeä:

”Arkipäivän utopiat voivat löytyä yllättävistä paikoista, ja siksi niiden tavoittaminen tutkimuksen keinoin edellyttää metodologista luovuutta, valmiista menetelmällisistä ratkaisuista irrottautumista, epävarmuutta ja kokeiluja.”¹⁵

Tässä arkisen nykyhetken immanentissa toisinkatsannossa piilee utooppisen menetelmän ehkä tenhoavin kutsu. Mutta kutsu pätee myös *muiden* aikojen toisinajatteluun.

”Samalla mennytkään aika ei voi jäädä sijoilleen.”

Jos utooppisen tehtävä on nyrjäyttää (ahdistava, lukkoon lyöty, jo-tiedetty) nykyhetki sijoiltaan, sen on tapahduttava suhteessa muihin aikoihin ja paikkoihin – ensinnä ja itseoikeutetusti suhteessa (mahdollisesti) tulevaan. Esimerkiksi Davina Cooper kirjoittaa tarpeesta ”tutkia eri nykyhetkissä piilevää potentiaalia, kun ne elehtivät kohti erilaisia tulevaisuuksia.”¹⁶ Utooppinen katsanto arkiseen on näin pyrkimystä samanaikaisesti sekä tunnistaa siinä sijaitsevien potentiaalien moneutta että avartaa nykyhetken mahdollisuuksia juuri tuossa tunnis(tau)tumisessa.

Samalla mennytkään aika ei voi jäädä sijoilleen. Utooppisen historian ja arkistojen merkitys korostuu esimerkiksi José Esteban Muñozin työssä, jota ohjaa olemassa olevan todellisuuden väkivaltaisuus queeriä kokemusta kohtaan: homonormatiivisen ’suoran ajan’ ja presentistisen nykyhetken ”myrkyllisyys ja konkurssikypsyys.”¹⁷ Marxilaisfilosofi Ernst Blochilta ammentaan Muñoz rakentaa utooppisen hermeneutiikan menetelmää, jossa luetaan (toisia, piiloisia, vähemmistöisiä) arkistoja niiden utooppisten potentiaalien tunnistamiseksi. Samalla hän tekee eräänlaista utooppista metatyötä tunnistaessaan ja yhdistäessään utooppisia impulsseja eri ajoissa ja paikoissa lupauksia (ja menetyksiä) tiheäksi arkistoksi.

Utooppisessa metodologiassa ei siis ole kysymys yksinkertaisesti tulevaisuuden reflektoinnista tai yksinomaan nykyhetken energisoinnista (mahdollisesti) tulevan avulla. Nykyhetken ahdistaviksi tiedetyt aika ja tila esittävät kumpikin vaateitaan toisinajattelulle. Näin utooppinen menetelmä ei pelkästään vaihda tutkimus-

kohteita ’vallitsevasta’ ’vaihtoehtoiseen’, vaan myös kyseenalaistaa näiden vakiintuneiden ja hierarkkisten erottelujen tuottamaa normatiivisuutta, joka rajaa mahdollista ja mahdotonta ja marginalisoi ’vaihtoehtoiseksi’ tunnistettavan jo lähtökohtaisesti. Utooppisten käytäntöjen katalogisointi ei riitä, vaan niiden avulla ja niiden kanssa on kyseenalaistettava perustavimpia yhteiskunnallisia käsitteitä, diskursseja, teorioita ja ajattelutapoja.¹⁸ Näin vallitsevat *tiedontuotannon* rakenteet saavat tuta¹⁹.

Tiedon politiikassa utooppiset menetelmät löytävät yhteyden ’performatiivisuuden’ käsitteeseen ja yleisemmin performatiiviseksi tulkitsemaani tieto- ja todellisuuskäsitykseen²⁰. J. K. Gibson-Graham esimerkiksi lanseeraa moninaisten talouksien (*diverse economies*) ”performatiivisen ontologian” yrityksenä ajatella toisin ahtaita, rajallisia ja mahdottomuuden kokemusta tuottavia talouden rakenteita ja suhteita²¹. ’Performatiivisuus’ tässä mielessä merkitsee herkistymistä tiedon maailmoja muotoavalle luonteelle ja vastuunottoa todellisuuden kuvausten vääjäämättömästä yhdistymisestä sen kehkeytymiseen²². Gibson-Grahamin ’postkapitalistinen politiikka’ on tässä mielessä juuri talouden tilanteista työstöä vailla valmiita, preformatoituja oletuksia talouden lainalaisuuksista ja rakenteista.

Samoin Muñozille ’performatiivisuus’ on ’utopian’ tavoin kriittinen väline kyseenalaistaa ontologisesti staatista ja epistemologisesti annettua korostaen utooppisten (ja sellaiseksi luettavien) sanojen ja tekojen lupauksellisuutta, tulevaisuudellisuutta²³. Jill Dolanille taas esittävä taide antaa ainesta ”utooppisten performatiivien” käsitteellistykseen. Se tavoittelee esityksessä joskus koettavaa,

”Utooppinen hermeneutiikka kääntää päätöikseen mahdotonta mahdolliseksi.”

perin juurin vavahduttavaa tapahtumaa, joka muuttaa osallisiaan ja ”saattaa performatiivisesti vihjata, miltä erilainen maailma voisi tuntua.”²⁴

Ben Anderson taas kirjoittaa, kuinka Blochin utopian käsite laajenee tämän työssä perinteisestä representatiivisten normien vartioimasta sisällön ja muodon käsityksestä kohti performatiivista näkemystä tai aktia²⁵. Blochin ajattelussa kirkastuu toivo, joka ”performoi nykyhetkessä immanentin katkoksen.”²⁶ Keskeistä tässä katkoksesta, kuten utooppisissa menetelmissä ylipäättään, ei ole yksinomaan vaihtoehtojen ja toimintamahdollisuuksien monipuolistaminen vaan eronteko sellaisiin tieto- ja todellisuuskäsityksiin, joissa luonnollistetaan ja normalisoidaan erilaisia hierarkioita ja ”mahdotto- muuksia”. Samalla tunnustetaan erilaisten utooppisten käytäntöjen ja paikkojen *jo* tuottavan myös sellaista tietoa, kieltä ja kokemusta – ei ”vain” materiaalisia jär- jestyksiä – jotka kyseenalaistavat harvaintietoa ja luovat uutta.

Tooppinen yö

Palataan kysymään, mikä kaikki työskentelee utooppi- sessa menetelmässä. Utooppisen menetelmän tilanne näyttäytyy helposti sekä laadullisena että ajallis-tilallisena katkoksesta suhteesta lähtökohtaansa, topokseen. Kuten on todettu, siinä kuitenkin samanaikaisesti tunnustuu tietynlainen perintö – se, mikä motivoi utopiaa ja mistä se pyrkii erottautumaan (esim. ’kapitalistinen realismi’), mutta myös se, mikä sitä kantaa ja mistä se löytää voi- mavaransa (esim. utooppisen ajattelun tai käytäntöjen

historia). Utopia näin ollen merkitsee yhtäältä tilanteen tiedostavaa ja korosteisen immanenttia irtiottoa peritystä järjestyksestä ja sen normalisoimasta vaihtoehtottomuu- desta, toisaalta taas irtioton välineet ovat itsessään kollektiivisia, historiallisia, arkistoituja, jaettuja, perittyjä.

Tarkennetaan hiukan tätä perityn neuvottelua utoop- pisisissa menetelmissä. Kuten edellä huomattiin, utoop- pisen menetelmän mahdollistama ’aukeaa’ suhteesta jo- honkin koettujen mahdotto muuksien ankeuttamaan ja kurjistamaan nykyhetkeen. Utooppinen hermeneutiikka kääntää päätöikseen mahdotonta mahdolliseksi. Bloch korostaa, kuinka vaarat ympäröivät utooppista toivoa, joka on tietoisuutta noista vaaroista ja ”samanaikaisesti sen päättävistä negatiivista, mikä jatkuvasti tekee toivon kohteen vastakohtasta mahdollisen.”²⁷ Jollei ”utopia ole negatiivisen antiteesi [...] vaan kriittinen väline työstää negatiivista sen kanssa ja lävitse”²⁸, niin on kenties pai- kallaan kysyä tarkentavia kysymyksiä tämän työstön suhteesta ’tooppisuuteen’ (paikkaan, paikkaisuuteen, paikan- tumiseen), joka tarjoaa lähtökohdat sen ’avautumiselle’ ja ’irtiottoille’.²⁹

Performatiivinen sijoittuu eri tavoin suhteessa *prefor-* matiiviseen, muotoavaan perintöönsä: yhtäältä utoop- pinen muutostyö ja sen vastakuvat lähtevät *olemassa olevan* yhteiskuntajärjestyksen realiteeteista ja niiden periytyvistä ymmärryksistä, toisaalta utooppinen toisin- katsanto on *olemassa olevan* kielen ja aistisuuden työstöä kohti kuvittelukykyisempiä vaihtoehtoja. On lukemat- tomia erilaisia tapoja neuvotella tämän perinnön kanssa, suhteutua siihen (esimerkiksi reflektoida, tematisoida ja ongelmaistaa sitä), ja näin irrottaa tarkastelijasta jotakin

sellaista, joka samanaikaisesti uhkaa olla liian erottamaton erottautuakseen. Utopian halu, josta esimerkiksi Fredric Jameson, José Muñoz ja Ruth Levitas kirjoittavat, sekoittuu näin topian haluun: sellaisen ”vallitsevan järjestyksen” käsitteelliseen ja esteettiseen jäsennykseen, josta käsin utooppinen voi avautua³⁰. Ja samalla tooppinenkin työskentelee: tulee halunneeksi jotain, ottaneeksi jonkin muodon, utooppisen negaationsa kautta.³¹

Kiinnostavan tästä näkökulmasta tekee mahdollisuus tarkentaa huomio tapoihin, joilla utooppinen menetelmä tunnistaa yhtäältä lähtökohtiaan ja toisaalta muassaan kulkevia taakkoja. Otetaan esimerkiksi katkelma Fredric Jamesonilta, joka käsittelee Paolo Virnon utooppista menetelmää:

”kontribuutiona mahdollisten ja toisenlaisten tulevaisuuksien mielikuvituksen uudelleen herättämiseksi; sen historiallisuuden herättämiseksi, jota meidän historian loppuna esittäytyvä järjestelmämme välttämättä tukahduttaa ja halvaannuttaa. Tässä mielessä utopologia elvyttää pitkään horteessa olleita mielen osia, poliittisen, historiallisen ja sosiaalisen mielikuvituksen käyttämättömiä elimiä, jotka ovat lähes surkastuneet vähäisestä käytöstä. Praksiksen lihaksia, joita olemme ajat sitten lakanneet harjoittamasta. Vallankumouksellisia eleitä, joiden suorittamisen tavan, edes alitajuisen, olemme kadottaneet.”³²

Jamesonin argumentin keskiössä on vallitseva, näivettävä topos (myöhäis- tai jälkikapitalismi, *late capitalism*) ja sen väistämättömyyskuvitelmiä nyrjäyttämisen utooppisen hermeneutiikan avulla. Näin utooppinen halu kanna-voituu mahdollisen avartumiseen.

Jamesonin lupaus vihdoinkin virkoavasta praksiksesta antaa odottaa utopialta paljon, kenties liikaa, mutta tässä yhteydessä kiinnostavampi on tämä utooppisen elehdinnän preformatiiviseksi paikannettu lähtökohta: totaalinen, myöhäiskapitalistinen topos. Huomionarvoista on esimerkiksi se, kuinka tämä utooppinen avautuminen edellyttää oletuksen ”meidän systeemistämme” – järjestyksestä, joka ”välttämättä” vaatii historiallisuuden ”tukahduttamista” ja ”halvaannuttamista”. Paradoksaalista kyllä, Jameson ei esittele tämän ”systeemin” tunnistamista utooppisen menetelmän ehdoksi halvaannuksen *oireena*; päinvastoin totaalitopos on annettu, joka esitellään kuin virkoamisemme *edellytyksenä*. Jos utooppinen on tässä kohtaa preformatiivi jonkinlaisen lupauksen tai ehdotuksen merkityksessä, niin se erottautuu lähtökohdastaan juuri jälkimmäisen viattomuuden ja annettavuuden avulla. Mutta mitä muuta on tämä totaalinen topos – globaali- tai myöhäiskapitalismi – kuin historian loppu ja tukahdutus, joka annettuna otetaan, jotta siitä voidaan vihdoinkin siirtyä eteenpäin? Onko välit tooppiseen siten selvitty vai jatkuuko ”horre” päinvastoin ”praksiksen lihasten” sankarillisessa työssä?

Olisi kenties terästävä havaintovalmiuttaan niille ristiriitaisuuksille, jotka utooppisissa avauksissa työskentelevät, eivät vain avaten tai katkoen, vaan aina myös uu-

sintaen välejäan tooppiseen. Kysymys ei ole kuitenkaan vain utopian ’kehystämisestä’ tässä ja nyt, vaan kaikesta siitä, mikä sallii sen tunnistumisen – tai: *paikantumisen* tässä mielessä. Juuri siinä, miten utopia paikantuu ”toisenlaisuutena” tai ”samanlaisuutena”, on ongelman ydin.

Otetaan esimerkiksi Louis Marin, joka reflektoi historiallisen utopiakirjallisuuden rakenteita ja syntyjä. Marin esittää teesejä utopioiden ideologisuudesta yhtäältä tunnistaen niiden roolin yhteiskunnallisena kriittikkinä ja toisaalta tutkien niihin sisältyvää ideologisuutta. Vaikka utopiat kritisoivat yhteiskuntaa, ne eivät sisällytä kritiikin piiriin *oman* oikeutuksensa menetelmiä tai teorioita omasta tuotantotaloudestaan. Juuri siksi, että ne ovat kyvyttömiä kontekstualisoimaan itsekritiikkiin, ne ovat ideologisia.³³ Miten Marin itse vastaa esittämiinsä historiallistamisen ja teoretisoimisen kriittisiin vaateisiin?

”[U]topistinen diskurssi näyttää olevan ideologinen tietoisuuden muoto porvarillisten tuotantovoimien ja feodaalisten tuotanto-olosuhteiden välisestä konfliktista; oikeenmukainen muodostelma niistä aineellisista mahdollisuuksista, joita syntyy uusien tuotannon olosuhteiden olemassaolosta rappeutuvassa feodaalisessa yhteiskunnassa.”³⁴

Toisin sanoen se historia tai topos, johon Marin utopiakirjallisuuden sijoittaa, on klassisen lineaarihistorian ihanteiden mukaista feodalismien ja kapitalismien kamppailua, kahden yhtä totaalisen yhteiskuntamuodon välistä jännitettä. Jälleen tulee asetettua konteksti tai topos, joka sallii utopian tuotantotalouden ongelman varsin rajoittuneen kyseenalaistuksen. On *jo* paikannettu ne preformatiiviset jännitteet, jotka tuottavat utooppista ajattelua, ja siten jätetty kysymättä, miten faktuaalisena (ja kaksinaapaisena) kehityskulkuna näyttäytyvä ”historia” vaikuttaa siihen, mitä nyt alkujaankaan on tunnistettavissa erilaiseksi kuin ”aikansa vallitsevat olosuhteet”: utooppisena vasten tooppista.³⁵

Tällaisia taustojaan vasten utooppinen voi näyttäytyä vain poikkeuksena. Tässä on sen tenho ja ongelma. Selvimpiä esimerkkejä tarjoaa toistuva lähtökohta, joka julistaa – vihdoinkin! – vaihtoehdottomuuden loppua, sen vaihtoehtojen olemassaoloa. *Ikään kuin* vaihtoehtoja ei olisi aiemmin ollut, *ikään kuin* ”historian loppu” olisi koettu ja nyt eletäisiin sen jälkeisyyttä, *ikään kuin* ”ajan” ja ”tilan” jaettuus olisi selittävä ennemmin kuin selitettävä tekijä. Kuten Teppo Eskelinen ja kollegat kirjoittavat:

”Kapitalistisen realismin’ [...] ajassa utopian päätehtävä ei ole artikuloita poliittisten ohjelmien tavoitteita tai mitään yksityiskohtaisia visioita, vaan avata nykyhetkeä paremman olemisen mahdollisuudelle, niin että systeemisistä vaihtoehdot tulevat näkyviksi taas.”³⁶

Mutta mitä on utopia, jos se paikantuu aina tähän häilyväeseen ’avautumisen’ lupaukseen ja ’aikansa’ poikkeustapaukseksi? Mitä tekevät kaikki nämä jaetun ajan ja

tilan troopit, jotka paaluttavat utopian marginaaleihin ja samalla toistavat hegemonisten valtojen hallintaa? Mitä tekee tämä argumentin liike, joka olettaa ykseyden, totaalityypoksen – ’kapitalistisen realismin’ tai vaikkapa ’kapitaliseenin’³⁷ – ja etsii sen sisään *jo* sijoittuneena vastakuvien mahdollisuutta?

Epätodennäköinen topos

Kysymys kuuluu, missä määrin ja miten tooppiset edellytykset työskentelevät utooppisessa – yhtäältä sen tilanteisissa kehetyksissä ja luennoissa, toisaalta laajemmassa utopian kieliopissa ja lukutaidossa – rajaten jo ennalta kykyjämme tunnistaa ja vahvistaa ei-tooppisia tendenssejä. On tärkeää olla olettamatta tarkkaa rajaa topian ja utopian välille esimerkiksi palauttamalla kaikki utooppiseksi tunnistuva ideologisen apparaatin osaksi tai tietämällä valmiiksi sen assimiloituminen historian saatossa. Ei ole kysymys siitä, että utooppinen onkin *oikeasti* tooppista, postkapitalismi kapitalismia. Toisaalta yhtä ongelmallista on kuvitella, että tooppisen ala on vesitiiviisti rajattavissa utooppisista avauksista, eli että ”ideologisuus” voidaan pitää aisoissa välttämällä tietynlaisia ilmaisumuotoja tai harjoittamalla itsekritiikin hyvettä.³⁸ Utopian ja topian työskentelyn *samanaikaisuus* ja -tilaisuus tarkoittaa, etteivät ne sulje toisiaan pois eivätkä tarjoa edes selkeää, läpinäkyvää neuvotteluasetelmaa kahden vaihtoehdon välillä. Ne työstyvät samassa.

On oltava tarkkana: utooppisen menetelmän tooppisen työskentelyn huomiointi ei tarkoita tuon menetelmän *välttämättömyyden* väheksymistä. Ne sulkeumat, jotka paikantavat avausta ja katkosta, ovat utooppisen ongelma *ja* mahdollisuus. Ei olla vapautumassa topoksesta mihinkään, ei ole sen ulkopuolta – ei syytä tekeytyä paikattomaksi tai paikantumattomaksi, ei-tilanteiseksi ja ei-kontekstisidonnaiseksi.³⁹ Sikäli kuin tooppisuus on olemassaolevan väkivallan, tuhon ja alistuksen kriittistä paikantamista, sitä tarvitaan kipeästi. Tässä mielessä tarvitaan *lisää* tooppisen analyysia, lisää topoksen nimeämiä ja performoimia ongelmia: lisää nimiä tuhon systematisoinneille, väkivallan talouksille, riiston järjestelmille, mielikuvituksen ahtauttamiselle, tulevaisuuden ulosmittauksen kokemukselle. Utooppinen on välttämättömyyden negaatiota, ja negaation taidokkuudessa mitataan avaumien mahdollisuuksia. Ja samalla negaatio on ongelmassa, koska se ei ole mitään ilman sitä ongelmasta perintöä, jonka se *myös* affirmoi tai on *jo* affirmoinut, tai niitä jäämiä, joita se ei kykene suvereenisti hallinnoimaan. Se, mikä utooppisessa työsty, ei palaudu läsnä olevaan tietoisuuteen, joka katkostaisi performatiivisen preformatiivisesta.

Huomiokyky näille negaatioissa väistämättä eläville affirmaatioille, avautumisissa toistuville samuiksille, saattaa antaa vihiä utooppisen menetelmän itsekritiikistä kiinnostuneille. Ehkä utooppisen jäljillä kulkee tarve *tooppiselle menetelmälle*, joka hylkii utopian tunnustuksellista toisenlaisuutta ja lukee ennemmin esiin siinä toistuvaa samanlaista. Kysymys on utooppisen yhteiselosta

tooppisen kanssa: niin ”avauksien”, ”katkosten” kuin ”performatiivienkin” perinnöllisestä ongelmistosta.⁴⁰ Ei ole kuitenkaan palaamista jo tiedettyjen mahdottomuuksien pariin – siihen samaan, mistä utooppinen pyrkii erottautumaan, vaan päinvastoin tooppinen menetelmä sitoutuu utooppisuuteen vakavuudella, joka kyseenalaistaa kaiken, tai melkein kaiken, siinä.⁴¹ Sillä jos utopiakirjallisuus opettaa, että radikaaleinta on arki, että toisintekemisen perintö on aina kulkenut valtavirtaisen muassa ja että transformatiiviset mahdollisuudet ovat *joka puolella*, niin on ehkä kysyttävä, miksei edelleenkaan siltä näytä tai tunnu, *lähtökohteisesti*. Miksi utooppinen maankamaramme on niin epätodennäköinen?

Atooppinen maatum

Utooppisen tooppinen lähtökohta ja performatiivien preformatiivinen perintö on kuitenkin aina mahdollista muotoilla niin, että niiden nimeämät ongelmat tulevat ratkaistuksi ilman sen suurempaa vapinaa tai epätietoisuutta. Utooppisen menetelmän perintöä voi hahmottaa tavalla, jossa ”menettelytapa” on jäännöksettä menettelijän hallussa eikä minkäänlaiselle varsinaiselle menetykselle altistuta.⁴² Näin utopia ja topia asettuvat ikään kuin symmetriseen, säröttömään suhteeseen, kuten monissa dialektiikan tai aporeettisuuden versioissa. Niiden välisessä paikassa, ”tässä ja nyt” -hetkessä, elää touhottava, omavaltainen ja tietoisuuden läpikyllästämä subjekti, joka ei voi olla ratkaisematta ongelmiaan. Kuitenkin tämä säröttömyys jättää ratkaisevia kysymyksiä kysymättä. Jokin muukin työskentelee ja työsty kuin hallitusti heilahteleva tooppinen ja utooppinen, ja tuon muun muotoilu ratkaisee.

’Atopia’ on termi, jolla on tavoiteltu erästä (u)topiasta eroavaa kolmatta ulottuvuutta. *Atopos*, paikan poissaolo tai negaatio, merkitsee omantyyppistään ongelmistoa suhteessa sisarustermeihinsä. Jacques Derridan sanastossa ’utooppinen’ on yksi termi muiden joukossa sellaiselle tulevaisuudelle, joka on liian hallussa. Hän ei tietäkseni eksplikoi utooppisen suhdetta atooppiseen, mutta esittää toistuvia varauksia utopian osalta puhuessaan mahdottomasta (*l'impossible*), tulevasta (*à venir*) ja messiaanista (*messianique*).⁴³ Jos ’utooppinen’ merkitsee tietynlaista hallussa olevaa tulevaisuuden horisonttia, futuurin preesens -aikamuotoa, jälkimmäiset termit pyrkivät eri tavoin avautumaan sellaiselle tulevalle ja tapahtumallisuudelle, joka purkaa läsnäoloa ja nykyhetkeä itsessään – siis sitä lähtökohtaa, josta ”tulevaisuuteen” suhteudutaan. Matthias Fritsch nimeää tästä johtuen Derridan tulevaisuutta koskevan ajattelun ”postutooppiseksi” (*postutopian*) korostaen samanaikaisesti utooppisten horisonttien merkitystä *ja* suhteuttaen niitä messiaaniseen horisonttittomuuteen, tulevaan.⁴⁴ Samalla Fritsch alleviivaa Derridan tapaa palata toistuvasti *välttömien* poliittisten interventioiden välttämättömyyteen, vaikkakin niiden riskejä, sulkeumia ja ideologioita ongelmistaan.

Tällainen postutooppinen Derrida solahtaa mukisematta utooppisten menetelmöijien joukkoon, sillä aivan

”Kirjoittaa ja paikantaa täytyy, mutta juuri siinä on tehtävä, joka on yhtä mahdoton kuin välttämätönkin. Yksinkertaistaen: atopia ei pidä paikkaansa.”

vastaavalla tavalla nuo menetelmät määrittelevät itsensä utooppisena prosessointina, jossa riskit ja mahdollisuudet tulevat neuvotelluiksi ja ideaalit jatkuvasti kyseenalais-tetuiksi. Derridaa voi aina lukea kontingenssin ja tilanteisen neuvottelun takuumiehenä, jonkinlaisena jatkuvasti avautuvan tässä ja nyt -hetken tohkeilijana. Kuitenkin kiinnostavampaa on asettaa utopian vastinpariksi juuri atopia, termi, joka esiintyy Derridalla yhtä hajanaisesti kuin utopiakin, mutta toisissa yhteyksissä.

Derridalle atooppista on se, mikä ei paikannu tilallisen tai kirjallisen topoksen mielessä, mutta ei myöskään suhteessa paikantavaan ja paikallistavaan järkeen, *topo-logokseen*. 'Atooppinen' ei niinkään viittaa sellaiseen empirisesti todennettavaan toiseen, jonka sisällyttäminen paikantamisen järjestykseen olisi paikallaan tai mahdollista (esim. 'konstitutiivinen toinen'). Pikemminkin kysymys on toiseudesta, jonka jäljet kertovat topoksen itsensä paikattomuudesta: paikan poissaolosta itseltään ja itsessään. Atooppisessa kaikuvat sekä tilallinen että kirjallinen topos – paikattomuus ja kielettömyys – mutta myös kreikan hulluuteen ja ylenpalttiseen tuhlaukseen viittaavat merkitykset.⁴⁵ Tämä toisaalta selventää sen esiintymistä usein lähellä 'logosta' ja 'alogosta', irrationaalista ja mykkää.⁴⁶ Atooppinen kieltää 'topologisen' ajattelun kahdesti: topoksen ja logoksen poissaolona.⁴⁷ Ja kuitenkin kysymys ei ole poissaolosta *itsessään*, sillä onhan siinä jo jotakin, missä lukee 'atopia'.

Michèle Le Duff tekee eroa utooppisen ja atooppisen tekstin välille siten, että jälkimmäinen ”ei löydä valmista todistajien tai lukijoiden piiriä, joka kykenisi ottamaan sen vastaan.”⁴⁸ Sen sanoma ja lupaus kohtaavat atopian

muurin, kun tekijän idiosynkraattisuus ei tavoita ymmärrystä. Sitä vastoin utooppisten tekstien kohdalla ”kysymys niiden merkityksestä ei nouse esiin, koska valmiina on mielikuvituksellista tai ideologista ainesta, joka odottaa päästäkseen sijoittumaan niiden kuviin.”⁴⁹ Le Duffin erottelu on suhteellinen ja käytännönläheinen ja korostaa utooppisen ajattelun vastaanottoa. Se valaisee utooppisen ajattelun omituisuuden asteita – tasapainoilua sen välillä, mikä on riittävän outoa eli ei-tooppista erottuakseen tooppisesta, mutta ei kuitenkaan liian outoa, atooppista.⁵⁰

Tietyissä mielessä Derridan atopia kyseenalaistaa vain tämän Le Duffin käyttökelpoisen jaottelun *orientaation*, joka lähtee (ymmärrettävästä) utooppisuudesta käsitelläkseen (ei-ymmärrettävää) atooppista poikkeustapauksena. Derridalla atooppinen paikantuu enemmän (u)tooppisen *rakenteelliseksi* lähtökohdaksi ja riskiksi: se tarkoittaa paikkaan yhtä lailla kuin sen negaatioonkin mahtumatonta omituista, joka on *jo* outouttanut paikan tai paikantavan järjen, ja joka paljastaa niiden outouden itselleen. Atopiaa on laajassa mielessä kaikki se, mikä paikantuessaankin jättää saapumatta paikalle kokonaisuudessaan, läsnäolevasti ja hallittavasti: muistin ja arkitojen rakenteellinen unohtus, tulevan omistamattomuus, toiseuden outous, kielen ja luennan hallitsemattomuus, itsen vieraus, ja niin edelleen. Nämä eivät ole asioita, joista ei voisi tai pitäisi kirjoittaa tai sellaisia, joista voisi olla kirjoittamatta (ne 'kirjoittavat' jo missä vain kirjoitetaan). Kirjoittaa ja paikantaa täytyy, mutta juuri siinä on tehtävä, joka on yhtä mahdoton kuin välttämätönkin. Yksinkertaistaen: atopia ei pidä paikkaansa.

Vastoin edellä kuvassakin lupaamaani, atooppinen ei paikannu kolmanneksi ulottuvuudeksi; se ei ole yksi tila tai topiikki muiden joukossa, koska se on nimi juuri sen jäljille, mikä on liian outoa paikantuakseen ulottuvuudelliseen ajatteluun⁵¹. Sellaisenaan se kyseenalaistaa sellaisen topologisen ajattelun, joka tyytyy ulottuvuuksiin eikä yritäkään suhteutua niiltä pakenevaan⁵². Kysymys ei kuitenkaan ole jostakin abstraktimmasta tai virtuaalisemmasta kuin tila ja paikka, vaan todellisuuden outoudesta sitä tilallistaville välineille. Atooppista on juuri tilaisuudelta ja ulottumiselta pakeneva, tai sen pako itseltään, maanpako tai maatumia. Ja kuitenkin: mitäpä muuta on tämä kieli, tuntu tai taju kuin pakenevan ja pakenemattoman leikkiä, erilaisia yrityksiä neuvotella neuvottelukyvyttömän kanssa. Atooppinen on jäljestettävissä mutta ei jäljennettävissä, palautumatta puhtaasti läsnä- tai poissaolevaksi: ”ainutkertainen tapa antaa jäljen vietäyttyä vailla subjektia.”⁵³

Tuleva perintö

Kysymys atooppisen suhteesta per- ja preformatiiviseen tietoon tai kieleen on tarkentamisen arvoinen. Walter Benjaminilta ammentavalle Hamacherille kysymys on kielestä ”välittömänä välillisyytenä” (*unmittelbare Mittelbarkeit*): ”Kieli on väline sikäli kuin se avaa tilan tulemiselle, avaa portin sille mikä on tulossa, sisääntulon ennakoimattomalle ja topografisesti määrittämättömälle toiselle: U-tooppisen topokseen.”⁵⁴ Juuri tämä kielen lupaus, sen lupauksellisuus, haraa omaa käsitteellistämistään vastaan. Kielen väitteet ja ehdotukset, propositionit, eivät vain kykene täydennykseen vaan kaipaavat sitä esimerkiksi kuulluksi, ymmärretyksi ja vastatuksi tulemisen merkityksessä. Näin kieli itsessään on lupausta, väitettä, vetoomusta, toivetta tai halua ennen kuin se on väitelauserien kokonaisuus.⁵⁵

Kielen lupauksellisuus on näin rakenteellisempaa ja radikaalimpaa kuin mikä rekisteröityy sen lupauksen nimeämisessä tai tematisoinnissa:

”Kieli on tulevan väline. Mikä tahansa saapuu siihen tai tulee vain kosketuksiin sen kanssa on jo vedetty tilaan, jossa todellisuuden piirteet on valettu juuri tämän ei-vielä-todellisuuden [*the not-yet of this reality*] perustalle. Ne ovat perustattomia sikäli kuin konventiot ovat ja pysyvät vain odotuksessa, perustukset ovat vain prosessissa ja siten alttiina, jatkuvuudet ovat keskeytyneet, kommunikaatiot sääntöineen eivät toteudu, vaan ne on ilmoitettu, yritetty ja luvattu.”⁵⁶

Austinilainen kielen performatiivisuus näyttäisi hyvältä tavalla sanoittaa tätä kielen lupauksellisuutta, vetoavathan puheteot aina konventioihin, konteksteihin ja tulkitsijoihinsa luontuakseen tai onnistuakseen.⁵⁷ Kuitenkin Hamacher Derridan tavoin epäilee performatiivisuuden teoretisointeja juuri sen takia, miten ne tulevat vartioineeksi kielen lupauksellisuutta ja tapahtumallisuutta⁵⁸. Hän kirjoittaakin performatiivisuuden rinnalla

kielen ”afformatiivisuudesta”: kielestä tai kielen tapahtumasta, joka on Ari Hirvosen sanoin ”muotoa vailla oleva (*a*-formatiivinen) muotoutumisen tapahtuma, joka avaa tapahtuman ja on tapahtumisen avautuminen (*ad*-formatiivinen).”⁵⁹ Afformatiivinen ei ole vain muodon poissaoloa vaan myös sen mahdollistava avaus, ”jolle kaikki muodot ja kaikki performatiiviset teot pysyvät alttiina.”⁶⁰ Afformatiivista on kielen sallimus, joka työskentelee niin performatiivien kuin konstatiivien, positioiden ja oppositioiden ehtona, ja joka ei ole niiden kielellä kuvattavissa: ”Afformatiivi on ellipsi, joka seuraa hiljaa jokaista tekoa ja voi hiljaa keskeyttää jokaisen puheteon.”⁶¹

Tässä mielessä yllä esitetty jako pre- ja performatiiviseen kieli- ja tietokäsitykseen johtaa harhaan, mikäli se palauttaa kielen läsnäolevaksi ja tilanteisesti ratkaistavaksi kysymykseksi. Se tilanteinen neuvottelu, joka erottelee perintöjään ja valitsee niiden varassa toisin, siis työstää utooppisia avauksia, ei tyhjennä perinnön ongelmistoa. Hamacherin *kieli*-sanassa rekisteröityy toisaalta empiirinen kieli – jonka piirissä on eroteltava toisistaan tätä erottelevaa tietoisuutta pohjustavat ainekset ja kaikki ne taakat, jotka sen on pyrittävä jättämään taakseen – ja toisaalta kieli kaikkea fenomenalista kieltä edeltävässä, avaavassa ja keskeyttävässä mielessä. Kieli on tällöin ”esi-perintö, josta lähtien peritään”⁶², ei yksinomaan peritty sisältö tai perijän omaa. Utopia on altis paitsi epäonnistumisille ja tooppisen ideologian uusintamiselle, myös kaikelle sille mediaisuudelle tai välitteisyydelle (mahdollisimman laajassa merkityksessä), jonka korven keskellä utooppinen menetelmä on yksi hassu savumerkki. Auki tulevalle ei ole ”vain” se, mitä kutsumme tulevaisuudeksi, vaan kaikki se, minkä perimme: *topos* kielenä ja tilana.

Maanpeitto

Palataan tähän paikkaan – tähän ainoaan joka on, joka on jo sijoiltaan. On kenties tarpeen pitää avoinna se, mitä tässä esitelty utopian, topian ja atopian leikki voi kertoa tai tehdä. Selvää kuitenkin on, että todellisuus ei odota, eikä mikään tässä vähennä utooppisten menetelmien välttämättömyyttä tässä hetkessä. Toisinajattelua tarvitaan enemmän kuin ikinä. Juuri sen nimissä on tarve itsekritiikille, joka pyrkii kyseenalaistamaan kaiken siinä, mitä utopia on:

”Erityisesti utopioiden ja mielikuvituksen tutkimuksessa on tärkeää viipyä uuden ja odottamattoman äärellä eikä pakottaa sitä olemassa oleviin kehyksiin. [...] On yritettävä kuunnella ja antaa tuntemattoman puhua.”⁶³

Utooppisen menetelmän suoraviivaisen tulevaisuudellisuuden lisäksi on tarpeen kartoittaa sitä uutta, odottamatonta ja tuntematonta, joka ei tule ’tulevaisuudesta’ vaan on jo (ollut) kaikessa siinä, mistä utooppinen menetelmä itsensä löytää. Eli siinä perinnössä, jonka avulla utopia vain voi itsensä ja tehtävänsä paikantaa. Konkreettisimmillaan tämä tarkoittaa kaiken sen kyseenalaistamista utopian tähden, mikä sen nimissä työskentelee.⁶⁴

Mutta tämä voi tapahtua vain siinä, missä utopia on työssään. Jos utopia avaa portin (mahdollisesti) parempaan, niin samalla se avaa ”sisääntulon ennakoimattomalle ja topografisesti määrittämättömälle toiselle”⁶⁵ – mukaan lukien sille mahdollisuudelle, että juuri topos eli se tukeva maankamara, johon utopia avautuu, on portti itsessään. Hamacher korostaa, kuinka kielen lupauksellisuutta tutkivan ja radikalisoivan ”filologian kohde on se mikä pysyttelee (vielä) sanomatta sanotussa. Se mikä jää sanomatta sanotussa, jää kuitenkin sanomatta juuri *tästä*: siitä mikä sanotaan.”⁶⁶ Seuraa vaade luennan herkeämättömälle valppaudelle suhteessa jokaisen utooppisen avauksen ja katkoksen ainutkertaiselle työlle ja kontekstille. Jokaisesta utooppisesta avauksesta jää sanomatta jotakin, minkä takia utopian lupaus ei tyhjenny lupauksellisuudestaan tai ongelmaisuudestaan. Se, mikä jää sanomatta, jää juuri siitä ja tästä, siellä ja täällä.

Olen esittänyt, että utooppisen kriittinen itseymmärrys ja lukutaito voivat hyötyä tooppisen ja atooppisen ymmärryksensä vakavoittamisesta. Ei ole kuitenkaan

syitä olettaa, että näiden utooppisen kolmen äänen tulisi olla ristiriidattomia tai koottavissa saman projektin alle. ”Vaikka nämä kielet tuntuisivat lähentyvän kohti samaa päätöstä, ei niitä voida kääntää takaisin toisikseen”⁶⁷, kirjoittaa Maurice Blanchot Marxin kolmesta äänestä. Ääniä erottava ”moninaisuus, kuilu tai etäisyys [...] vaatii niitä, joiden täytyy jatkaa lukemista (*la pratique*), alistumaan lakkaamattomalle uudelleenjärjestymiselle.”⁶⁸

’Jälkikapitalismi’ on hyvä sana, sillä se toimii suomennoksena niin tooppiselle, utooppiselle kuin atooppisellekin. Sen vastineisiin kuuluvat niin myöhäiskapitalismi, postkapitalismi kuin kapitalismin jäljetkin, sen jälkeenkkin.⁶⁹ Missä tahansa kapitalismi jälkineen on mainittu, ainakin kolme ääntä jo työskentelee. Missä tahansa on topos – maa ja sen peitto, kaikki se työ ja tila, joiden toden-näköisyys on annettu – ainakin kaksi muuta ääntä on myös työssään: jälkikapitalismia maa kaikkinaensa. Epätodennäköistä, ehkä totta. Menettele siinä sitten.

”Ongelmat ovat kimpussa”⁷⁰

Viitteet

- 1 Tutkimus on toteutettu osana Suomen akatemian rahoittamaa hanketta ”’Ei kosketa minua’. Etäisyys, suhteisuus ja vastuu Covid-19-pandemian aikana” (päättö 335579).
- 2 Rekola 2000, 144.
- 3 Ks. esim. Wright 2010; Levitas 2013; Cooper 2014; Eskelinen ym. 2017; Lakkala 2017; Eskelinen ym. 2020; Ylöstalo ym. 2021.
- 4 Levitas 2013, xi.
- 5 Eskelinen ym. 2020, 9.
- 6 Kumpulainen 2019.
- 7 Roy 2020. Jos ”utooppiset portaaliini” tuntuvat vievän tekstirekisterin taivaallisiin korkeuksiin, niin tämä ei ole aivan sattumaa tai poikkeustapaus utopiakirjallisuudessa. Kuten Lakkala & Pyykkönen (2018) toteavat: ”utopia toimii eräänlaisena yhteiskuntatutkimuksen Jeesuksena.”
- 8 Ks. Lakkala 2020.
- 9 Eskelinen ym. 2017, 37.
- 10 Eskelinen 2019, 15–25.
- 11 Sama, 31.
- 12 Sama, 157.
- 13 Ylöstalo ym. 2021.
- 14 Le Guin (1982) erottelee merkittävässä pienessä utopiatekssissään näitä mieheviä ja sankarillisia *yang*-utopioita arkisista ja feminiinisistä *yin*-utopioista.

- 15 Ylöstalo ym. 2021.
- 16 Cooper 2014, 220.
- 17 Muñoz 2009, 30.
- 18 Ks. erit. Cooper 2014.
- 19 Ks. esim. Levitas 2013, xv-xvi; Aula 2020.
- 20 Käytän ’performatiivisuutta’ tässä yleisessä mielessä tiedon ja todellisuuden suhdetta jäsentävänä terminä. Lasken höllästi mukaan monen sellaisenkin utoopikon tiedon hahmottamisen tapaa, jotka eivät itse tätä termiä käytä mutta korostavat muutoin tiedon aktiivista roolia todellisuuden kehkeytymisessä. Tässä alustamani ongelmiston tarkempi analyysi vaatisi seikkaperäisempää erottelua erilaisten tiedon hahmotustapojen ja käsitteiden välillä. Kiinnostavia jännitteitä tarjoavat esimerkiksi J. L. Austinin puheteksteorian mukaisten ’performatiivien’ ja esiintymistaitteellisten ’performanssien’ ristikkäisyydet (ks. esim. Dolan 2001; Muñoz 2009; vrt. Parker & Sedgwick 1995; Porkola 2019).
- 21 Gibson-Graham 2008. Ks. myös Hyvärinen 2020.
- 22 Ks. myös Alhojärvi 2017a.
- 23 Muñoz 2009, 26.
- 24 Dolan 2001, 478.
- 25 Anderson 2006, 694. Ks. myös Kraftl 2007.

- 26 Sama, 705.
- 27 Bloch 1988, 17.
- 28 Chambers-Letson ym. 2019, xii.
- 29 ’Tooppisella’ viitataan siis paikkaan ja paikantamiseen eritoten sellaisen perityn ja performoidun lähtökohdan merkityksessä, jollaista utooppinen edellyttää paikantuokseen ja avautuokseen. Ks. myös Kymäläinen 2002. Tilallisen avaruuden lisäksi tooppisessa kaikuu kirjallinen merkitystö. Vertailukohtia tarjoavat ranskan *topique* (aiheeseen liittyvä, aiheen mukainen, kulunut sanonta, skeema ja toimintamalli (psykoanalyysissä), topiikka (filosofiassa), ulkonaisesti käytettävä paikallislääke (farmasiassa)) sekä englannin *topic* (aihe, puheenaie, teema) ja *topical* (ajankohtainen, päivänpolttava, paikallinen (lääketieteessä)). Boudon (2009) osoittaa ranskan kielen taipuvan (kreikan pohjalta) moninaistavaan, iloittelevaan *topiquen* esiliitosten käyttöön. Tavanomaisen utooppisen käsitteistön ja Foucault’n (2009) *hétérotopien* rinnalle Boudon ehdottaa esimerkiksi termejä *pseudotopie*, *palintopie*, *acrotopie*, *syntopie* ja *porotopie*. Näillä leikkisinä näyttäytyillä ’x-toopeilla’ (*x-topies*) voisi olla suomeksikin analyyttistä merkitystä, jos monipuolisempi sanasto voi edesauttaa tarkentuvaa huomiokykyä

- erilaisille aikatiloille (vrt. utopia/dystopia -jankkauksen tavaton köyhyys). Ks. myös Doll 2010. Lisäksi tässä on myös pantava merkille kaikkien näiden 'x-tooppien' tukeva eurooppalaisuus sekä se mahdollisuus, että toisenlainen – jälkiutooppinen? – paikka-ajattelu edellyttäisi nurjailevampaa asennetta suhteessa paikkojen käännöksiin ja kääntymättömyyksiin. Vrt. Pylkkö 1998; Sirviö 2019.
- 30 Jameson 2005; Muñoz 2009; Levitas 2013.
- 31 Tämä konstitutiivisen perinnön tematiikka ja kehä on tietyksi Derridan *Spectres de Marx* -teoksen ytimessä: ”*Me olemme perillisiä, mikä ei tarkoita että meillä on jotakin tai että saamme jotakin, [...] vaan että olemisemme olemus on ensin perintöä, halusimme sitä tai tiesimme sen tai emme.*” (1993, 94.)
- 32 Jameson 2010, 42–43.
- 33 Marin 1973, 250.
- 34 Sama, 255.
- 35 Gibson-Graham (2006) on analysoinut ”kapitalosentrisminä” tällaista poliittisesti mahdollisen (itse) marginalisointia juuri sellaisessa praksiksessa, joka määrittelee itsensä sen emansipatorisena avajana. Ks. myös. Alhojärvi 2021.
- 36 Eskelinen ym. 2020, 12.
- 37 Ks. Lakkala 2020.
- 38 ”Tooppisen’ merkityksiä voisi korvata sanalla ’ideologia’ ja sen myötä käsitellä utooppisia menetelmiä ideologisena uusintamisena, ellei juuri ideologiakritiikkiä olisi syytä epäillä oman tooppisuutensa unohtuksesta *par excellence*. Siis epäillä sitä operaatiota, jossa ideologian käsite ja sana ”alkaisivat toimia *katkomalla itsensä* (tieteellisesti) *irti* historiastaan, siihen sedimentoituneesta semantiikasta, jne., aivan kuin voitaisiin saavuttaa ei-ideologinen, pilaantumaton, tieteellinen ideologian käsite.” (Derrida 2002, 167; vrt. Alhojärvi 2021, 55.)
- 39 Vrt. Haraway 1988; Alhojärvi 2017b. Vrt. myös Foucault 2009.
- 40 Olen käsitellyt toisaalla eksteensiivisesti vastaavaa perinnön hallittuuden ja hallitsemattomuuden tematiikkaa Gibson-Grahamin osalta, ks. Alhojärvi 2021.
- 41 Ks. Gaon 2018.
- 42 Viitataan tässä ’menetelmän’ etymologiaan, jossa ’menetellä’ on esiintynyt ’menettämisen’ merkityksessä ja toisaalta ’menetystapa’ on esiintynyt ’menetelmän’ synonyymina. Halukkaat voisivat muotoilla tästä sanastoperinnöstä ammentaen menetelmäoppia, joka eroaisi ratkaisevasti indoeurooppalaisesta tefiksaatiosta (*meta-hodos*) tietttömyksiin. Ks. myös Vadén 2000.
- 43 Ks. Derrida 1993, 110; 2000; 2001, 360–361.
- 44 Fritsch 2005, 91–101.
- 45 Ks. esim. Derrida 1991, 53; 1993, 214; 2006, 59–60.
- 46 Ks. esim. Derrida 2003, 193–194.
- 47 Ks. Kauppinen 2000, 15–16.
- 48 Le Duff 2002, 55.
- 49 Sama, 55.
- 50 Vrt. Salminen (2015, 33) avantgardesta: ”Etujoukko onkin eturintamassa vain jälkikäteen, koska sen tärkeänä määreenä on sen vastaanoton ja kritiikin keitos, joka voi kokoutua vasta avantgardistisen teon tai teoksen luomisen tultua kritiikki-instituutioiden tulkitsemaksi.” Tätä voi myös verrata Le Guinin *yin*-utopiaan, joka ei *yang*-utopian uljaassa historiassa näytä aivan siltä, miltä utopian *kuuluisi* näyttää: ”Se saattaa hyvinkin näyttää joltakin paikalta, jonka Kojootti teki keskusteltuaan omien jätöstensä kanssa.” (Le Guin 1982, 9–10)
- 51 Hamacherin (2020, 219–227) ”Amphora”-teksti tarjoaa tällaisen ’ulottuvuusvieraan’ tilan häkellyttävän ja haastavan käsittelyn.
- 52 Vrt. Kymäläinen & Lehtinen 2010.
- 53 Vadén 2000, 184.
- 54 Hamacherin (2008, 193) kaksoispiste tässä (kuten muualla) on huomionarvoinen: ”*Language is a medium insofar as it opens the place of arrival, opens the gate to what is to come, the entrance of an unpredictable and topographically indeterminate other: the topos of the U-topic.*” Viittaako virkkeen jälkiosa siihen u-tooppiseen paikkaan, *johon* tai *josta* tuleva avautuu? Vai siihen, *joka* avautuu tulevasta? Hamacherin välimerkkien paikantumattomasta työstä ks. Plug 2019.
- 55 Hamacher 2019a, xvi. Samoin Hamacherille (kuten Benjaminille) kielen empiiriset muodot – ”inhimilliset kuten ei-inhimillisetkin; ilmaistut ja hiljaiset; taiteellisesti, teknologisesti tai institutionaalisesti rakennetut; idiomit ja valtiolliset kielet” (Hamacher 2012, 486) – ovat suhteessa omaan ”kieleisyyteensä” ennen kuin toisiinsa. Näin kieli ei suhteudu vain niin kuin subjektit suhteutuvat objekteihin, vaan kyse on ”kielen suhteesta omaan mediaaliseen luonteeseensa” (Sama, 486).
- 56 Hamacher 2008, 192.
- 57 Ks. Koskensilta 2017.
- 58 Erit. Derrida 1988; Ks. myös Derrida 2000, 272–273.
- 59 Hirvonen 2000, 467.
- 60 Hamacher 1991, 1139.
- 61 Sama.
- 62 Derrida 1993, 181.
- 63 Ylöstalo ym. 2021.
- 64 Ja vähintään yhtä välttämättä varsin menetelmällistä epäilystä kaikkea selaista kohtaan, joka näyttäytyy ”*kaiken* kyseenalaistamisena” (esim. tässä) ikään kuin se olisi mahdollista tai toivottavaa.
- 65 Hamacher 2008, 193.
- 66 Hamacher 2019b, 291.
- 67 Blanchot 1971, 117.
- 68 Sama.
- 69 Ks. Alhojärvi 2021, 199–207.
- 70 Rekola 1987, 197.

Kirjallisuus

- Alhojärvi, Tuomo, Talouden toisinajattelun mahdollisuus. Katherine Gibsonin haastattelu. *Alue ja ympäristö* 1/2017a, 58–63.
- Alhojärvi, Tuomo, Yllättyisiä. Antroposke- nen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & edistys* 1/2017b, 36–56.
- Alhojärvi, Tuomo, For Postcapitalist Studies. Inheriting Futures of Space and Economy. *Nordia Geographical Publications*. Vol. 50, No. 2, 2021, 1–230.
- Anderson, Ben, ”Transcending Without Transcendence”. Utopianism and an Ethos of Hope. *Antipode*. Vol. 38, No. 4, 2006, 691–709.
- Aula, Inkeri, Quilombist Utopias. An Ethnographic Reflection. Teoksessa *The Revival of Political Imagination. Utopias as Methodology*. Toim. Teppo Eskelinen. Zed, London 2020, 57–77.
- Blanchot, Maurice, *L’Amitié*. Gallimard, Paris 1971.
- Bloch, Ernst, *The Utopian Function of Art and Literature. Selected Essays*. Käänt. Jack Zipes & Frank Mecklenburg. MIT Press, Cambridge (MA) 1988.
- Boudon, Philippe, Utopie, X-topies et Topiques. *Villes en parallèle*. No. 42–43, 2009, 50–80.
- Chambers-Letson, Joshua, Nyong’o, Tavia & Pellegrini, Ann, Foreword. Before and After. Teoksessa Muñoz, José Esteban, *Cruising utopia. The then and there of queer futurity, 10th anniversary edition*. New York University Press, New York 2019, ix–xvi.
- Cooper, Davina, *Everyday Utopias. The Conceptual Life of Promising Spaces*. Duke University Press, Durham 2014.
- Derrida, Jacques, *Limited Inc*. Northwestern University Press, Evanston 1988.

- Derrida, Jacques, *Donner le temps. 1. La fausse monnaie*. Galilée, Paris 1991.
- Derrida, Jacques, *Spectres de Marx. L'État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*. Galilée, Paris 1993.
- Derrida, Jacques, Tulevat humanistiset tieteet eli yliopisto ilman ehtoja. Suom. Outi Pasanen. *Tiede & edistys* 4/2000, 253–275.
- Derrida, Jacques, *Papier Machine. Le ruban de machine à écrire et autres réponses*. Galilée, Paris 2001.
- Derrida, Jacques, *Negotiations. Interventions and Interviews. 1971–2001*. Käänt. Elizabeth Rottenberg. Stanford University Press, Stanford 2002.
- Derrida, Jacques, Platonin apteekki. Suom. Tiina Arppe. Teoksessa Derrida, Jacques, *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. Gaudeamus, Helsinki 2003.
- Derrida, Jacques, *Geneses, Genealogies, Genres, and Genius. The Secrets of the Archive*. Käänt. Beverly Bie Brahic. Columbia University Press, New York 2006.
- Dolan, Jill, Performance, Utopia, and the "Utopian Performative". *Theatre Journal*. Vol. 53, No. 3, 2001, 455–479.
- Doll, Martin, The Topoi of Utopia. A Topology of Political Tensions. Teoksessa *Tension/Spannung*. Toim. F. E. Holzhey. Turia & Kant, Wien, 207–226.
- Eskelinen, Teppo, *Demokratia utopiana & sen vastavoimat*. Vastapaino, Tampere 2019.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo, Lohtaja, Aleks, Moisio, Olli-Pekka & Pyykkönen, Miikka, Utopia on yhteiskunnallisten vaihtoehtojen etsimisen menetelmä. *Futura* 1/2017, 36–37.
- Eskelinen, Teppo, Lakkala, Keijo & Laakso, Maria, Introduction. Utopias and the Revival of Imagination. Teoksessa *The Revival of Political Imagination. Utopia as Methodology*. Toim. Teppo Eskelinen. Zed, London 2020, 3–19.
- Foucault, Michel, *Le Corps utopique, Les Hétérotopies*. Lignes, Fécamp 2009.
- Fritsch, Matthias, *The promise of memory. History and politics in Marx, Benjamin, and Derrida*. State University of New York Press, New York 2005.
- Gaon, Stella, Il la faut (la logique), Yes, yes. Deconstruction's Critical Force. *Derrida Today*. Vol. 11, No. 2, 2018, 196–210.
- Gibson-Graham, J. K., *The end of capitalism (as we knew it). A feminist critique of political economy*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2006.
- Gibson-Graham, J. K., Diverse economies. Performative practices for 'other worlds'. *Progress in Human Geography*. Vol. 32, No. 5, 2008, 613–632.
- Hamacher, Werner, Affirmative, Strike. Käänt. Dana Hollander. *Cardozo Law Review*. Vol. 13, 1991, 1133–1157.
- Hamacher, Werner, Lingua amissa. Käänt. Kelly Barry. Teoksessa *Ghostly demarcations. A symposium on Jacques Derrida's Specters of Marx*. Toim. Michael Springer. Verso, London 2008, 168–212.
- Hamacher, Werner, Intensive languages. Käänt. Ira Allen & Steven Tester. *MLN*. Vol. 127, 2012, 485–541.
- Hamacher, Werner, 95 Theses on Philology. Käänt. Catharine Diehl. Teoksessa *Give the Word. Responses to Werner Hamacher's 95 Theses on Philology*. Toim. Gerhard Richter & Ann Smock. University of Nebraska Press, Lincoln 2019a, xi–lvi.
- Hamacher, Werner, What Remains to Be Said. On Twelve and More Ways of Looking at Philology. Käänt. Kristina Mendicino. Teoksessa *Give the Word. Responses to Werner Hamacher's 95 Theses on Philology*. Toim. Gerhard Richter & Ann Smock. University of Nebraska Press, Lincoln 2019b, 217–354.
- Hamacher, Werner, *On the Brink. Language, Time, History, and Politics*. Rowman & Littlefield, London 2020.
- Haraway, Donna, Situated knowledges. The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*. Vol. 14, No. 3, 1988, 575–599.
- Hirvonen, Ari, *Oikeuden käynti. Antigonen laki ja oikea oikeus*. Loki-Kirjat, Helsinki 2000.
- Hyvärinen, Pieta, Sienestystä pohjoisilla puupelloilla. Metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue ja ympäristö* 2/2020, 22–43.
- Jameson, Fredric, *Archaeologies of the Future. The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. Verso, London 2005.
- Jameson, Fredric, Utopia as Method, or the Uses of the Future. Teoksessa *Utopial Dystopia. Conditions of Historical Possibility*. Toim. Michael D. Gordey, Helen Tilley & Gyan Prakash. Princeton University Press, Princeton 2010, 21–44.
- Kauppinen, Jari, *Atopologies of Derrida. Philosophy, Law and Literature*. Väit. Helsingin yliopisto 2000.
- Kraftl, Peter, Utopia, performativity, and the unhomey. *Environment and Planning D. Society and Space*. Vol. 25, 2007, 120–143.
- Koskensilta, Risto, J. L. Austinin puheet, teot ja niiden seuraukset. *niin & näin* 2/2017, 64–73.
- Kumpulainen, Jarkko, Uusi Utopia 2120 osa 1. Kuvitella toisenlaisia tulevaisuuksia. *Voima* 11.11.2019. Verkossa: voima.fi/artikkeli/2019/uusi-utopia-2120-kuvitella-toisenlaisia-tulevaisuuksia/
- Kymäläinen, Päivi, Epäroinnin etiikkaa ja estetiikkaa. *Synteesi* 1/2002, 50–58.
- Kymäläinen, Päivi & Lehtinen, Ari Aukusti, Chora in Current Geographical Thought: Places of Co-Design and Re-Membering. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*. Vol. 92, No. 3, 251–261.
- Lakkala, Keijo, Utopiat yhteiskunnallisen mielikuvituksen metodologiana. *Futura* 1/2017, 14–21.
- Lakkala, Keijo S. & Pyykkönen, Miikka. Sosialismi ja utopia tänään. Vastausvuorossa Erik Olin Wright. *niin & näin* 1/2018, 6–17.
- Lakkala, Keijo, Utopianism in the Age of Capitalocene. *Nordia Geographical Publications*. Vol. 49, No. 5, 2020, 75–92.
- Le Duff, Michèle, *The Philosophical Imaginary*. Käänt. Colin Gordon. Continuum, London 2002.
- Le Guin, Ursula K., A Non-Euclidean View of California as a Cold Place to Be. *The Anarchist Library* 1982.
- Levitas, Ruth, *Utopia as Method. The Imaginary Reconstitution of Society*. Palgrave Macmillan, Houndmills 2013.
- Marin, Louis, *Utopyques. Jeux d'Espaces*. Minuit, Paris 1973.
- Muñoz, José Esteban, *Cruising utopia. The then and there of queer futurity*. New York University Press, New York 2009.
- Parker, Andrew & Sedgwick, Eve Kosofsky (toim.), *Performativity and Performance*. Routledge, New York 1995.
- Plug, Jan, 48 [this space intentionally left blank], Teoksessa Gerhard Richter & Ann Smock (toim.), *Give the Word. Responses to Werner Hamacher's 95 Theses on Philology*. University of Nebraska Press, Lincoln 2019, 38–62.
- Pylkkö, Pauli, Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin* 1/1998, 44–49.
- Porkola, Pilvi, Mistä puhumme, kun puhumme 'esityksestä'? 'Esitys'-sanan merkityksestä ja kääntämisestä. *niin & näin* 1/2019, 14–17.
- Rekola, Mirkka, *Tuoreessa muistissa kevät. Aforistiset Kokoelmat*. WSOY, Helsinki 1987.
- Rekola, Mirkka, *Muistinavaruuksia. Kirjoituksia, puheenvuoroja 1959–1999*. WSOY, Helsinki 2000.
- Roy, Arundhati, The pandemic is a portal. *Financial Times* 2020. Verkossa: ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fefcd274e920ca
- Salminen, Antti, *Kokeellisuudesta. Historiallisesta avantgardesta jälkifossiiliseen elämään*. Poesia, Helsinki 2015.
- Sirviö, Heikki, Nurjailu maantieteen toisinajattelun juurena. *Terra* 4/2019, 195–208.
- Vadén, Tere, *Ajo ja jälki*. Atena, Jyväskylä 2000.
- Wright, Erik Olin, *Envisioning Real Utopias*. Verso, London 2010.
- Ylöstalo, Hanna, Porkola, Pilvi & Salminen, Suvi, Poliittinen mielikuvitus ja vaihtoehtoiset tulevaisuudet. *Politiikasta* 2021. Verkossa: politiikasta.fi/poliittinen-mielikuvitus-ja-vaihtoehtoiset-tulevaisuudet/